

צבא הגנה לישראל
לשכת המטה הכללי

המכון הישראלי לדמוקרטיה
THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE

סיכום יום עיון

צה"ל כמנוף לפיתוח הנגב

דצמבר 2007, בסיס חיל האוויר נבטים

פורום צבא-חברה

ברוך נבו, נטלי דויד-צלר

צבא הגנה לישראל
לשכת המטה הכללי

פורום צבא-חברה

סיכום יום עיון: צה"ל כמנוף לפיתוח הנגב

דצמבר 2007, בסיס חיל האוויר נבטים

ברוך נבו, נטלי דויד-צלר

מבוא

די בהתבוננות שטחית במפת המדינה כדי להבין שיישוב הנגב והפרחתו הם צורך קיומי לעם ישראל בארצו. הנגב מהווה למעלה מ-50% משטחה של מדינת ישראל, ובכל זאת מתגוררים בו כ-15% בלבד מאוכלוסייתה (בעת כתיבת שורת אלו).

ראשי התנועה הציונית – למעט דוד בן-גוריון – התייחסו אל הנגב כאל שטח מדברי צחיח ובלתי רלוונטי למפעל הציוני. רק בשנת 1943 הוקמו לראשונה מצפים אחדים (רביבים, גבולות ובית אשל). הגל השני של התיישבות מתוכננת התחולל חודשים אחדים לפני הכרזת המדינה, בשנת 1947, וכלל 11 יישובים נוספים. אבל הייתה זו טיפה בים. באותה תקופה הוקמו והתפתחו במרכז הארץ ובצפונה מאות יישובים. דוד בן-גוריון התבטא בהקשר זה בזו הלשון:

הנגב הוא עריסת אומתנו, אזור התורפה המסוכן של המדינה ותוחלתה הגדולה [...] מדינת ישראל אינה סובלת מציאות מדבר בתוכה. אם המדינה לא תחסל את המדבר, עלול המדבר לחסל את המדינה. הרצועה הצרה שבין יפו לחיפה ברוחב של 15-25 ק"מ המכילה רובו הגדול של העם בישראל לא תעמוד לאורך ימים בלי ישוב רב ומבוצר במרחבי הדרום והנגב [...]

בנגב ייבחרן כושר היצירה והעוז החלוצי של ישראל – ומבחן זה יהיה גורלי. בנגב ייבחרן הנוער היהודי – כושרו החלוצי, עוז רוחו ויוזמתו היוצרת והכובשת. בנגב ייבחרן העם בישראל – כי רק במאמץ מלוכד של עם מתנדב ומדינה מתכננת ומבצעת נוכל למשימה הגדולה של הפרחת השממה ויישובה. מאמץ זה יקבע גורלה של מדינת ישראל ומעמדו של עמנו בתולדות המין האנושי (דוד בן-גוריון, משמעות הנגב, 17.1.1955).

בתחילת שנות החמישים חזר וקרא בן-גוריון לנוער ליישב את הנגב ולהפריחו. בסופו של דבר הוא עצמו התיישב בשדה בוקר.

ממשלת המדינה הצעירה קיבלה שורת החלטות הקשורות בפיתוח הנגב: הנחת מוביל המים הארצי; חיזוק מפעלי ים המלח, מפעלי הפוספטים והמפעלים הכימיים; הקמת הכור בדימונה; הקמת יישובים עירוניים קטנים שנועדו בעיקר לקלוט את גלי העלייה – אופקים, נתיבות, שדרות, מצפה רמון, קריית גת, ערד. אבל גם מאמצים אלה לא עמדו בשום פרופורציה להשקעות האדירות שנעשו בשנות החמישים והשישים במרכז הארץ ובצפונה. הפער שהלך והתרחב היה לרעת הדרום והנגב.

עיבוי אוכלוסיית הנגב הוא, אם כן, מטרה לאומית-ציונית. בד בבד עולה בשנים האחרונות צורך צבאי להעתיק את מחנות צה"ל שבמרכז הארץ, הן מסיבות ביטחוניות (הרחקה מאזורים צפופי אוכלוסין; צורך בשטחי אימונים) הן מסיבות לוגיסטיות (חידוש תשתיות מסיבי). שילובם של שני המהלכים – האזרחי והצבאי – נראה הכרחי. הוא נכון מבחינה מעשית, והוא מוצדק מבחינה אידאולוגית.

יום העיון שסיכמו מובא כאן התקיים בבסיס חיל האוויר נבטים בנגב. השתתפו בו כחמישים איש, בכללם – מצד הצבא: שר הביטחון, הרמטכ"ל ואלופי מטכ"ל, ומהצד האזרחי: חברי כנסת, פעילי ציבור מהנגב, ראשי רשויות מקומיות וחוקרים מהאקדמיה. הדיונים נערכו במליאת הפרום ובמסגרת מצומצמת יותר של צוותי חשיבה.

המשתתפים ביום העיון

משתתפים מהצבא

רא"ל גבי אשכנזי, הרמטכ"ל

אלוף דן ביטון, ראש אלר"מ

אלוף גרשון הכהן, מפקד המכללות

אלוף דן הראל, סגן הרמטכ"ל

אלוף עמוס ידלין, ראש אמ"ן

אלוף מאיר כליפי, המזכיר הצבאי של ראש הממשלה

אלוף עידו נחשתן, ראש אגף תכנון

אלוף אלעזר שטרן, ראש אגף משאבי אנוש

אלוף אליעזר שקדי, מפקד חיל האוויר

תא"ל נחמן אש, קצין רפואה ראשי

תא"ל רמי בן-אפרים, רלכ"א ח"א

תא"ל שלי גוטמן, מפקד בסיס חצרים

תא"ל יהודית גריסרו, יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים

תא"ל דני הררי, מפקד 8200

תא"ל אבי זמיר, אמ"ש/רמ"ט

תא"ל יובל חלמיש, קצין מודיעין ראשי
תא"ל מהרן פרוזנפר, יועץ כספי לרמטכ"ל
תא"ל אופיר שהם, מפקד לוטם
תא"ל נמרוד שפר, רח"ט תכנון, אג"ת
אל"מ אייל אפרתי, ראש ממד"ה
אל"מ בועז בנאי, המכללה לביטחון לאומי
אל"מ אמיר הרפז, מפקד כנף 28
אל"מ צבי טויזר, ראש מינהלת מעבר, חיל האוויר
אל"מ גילה כליפי, רמ"ח תשתיות, אג"ת
אל"מ פני ליברמן, ראש מינהלת מעבר דרומה, משרד הביטחון
אל"מ עפרה רהב, מפקדת מרכז בינוי
אל"מ רות שהם, ראש מינהלת מעבר, חיל מודיעין
סא"ל שלום אלפסי, ראש מינהלת עיר הבה"דים
סא"ל יגאל פדאל, ראש מינהלת מעבר, אגף התקשוב
רס"ן מיטל ערן-יונה, המרכז למדעי ההתנהגות

משתתפים אחרים

נשא דברים : שר הביטחון, אהוד ברק
פרופ' איסמעיל אבו-סעד, המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
ד"ר עמירם אורן, גאוגרף, עמית מחקר, מכון ון ליר בירושלים
עו"ד ציפי איסר-איציק, מנכ"לית עמותת אדם טבע ודין
שמאי אסיף, ראש מינהל התכנון, משרד הפנים
פיני בדש, ראש המועצה המקומית עומר
פנחס בוכריס, מנכ"ל משרד הביטחון
חיים בלומנבלט, מנכ"ל "דרומה"
הראל בלינדה, אגף התקציבים, משרד האוצר
ויקטור בר-גיל, סמנכ"ל משרד הביטחון
ניצב אורי בר-לב, משטרת ישראל
ליאורה גולוב, סגנית מנהל מחוז דרום, המשרד להגנת הסביבה
שלמה דרור, דובר משרד הביטחון
פרופ' תמר הרמן, עמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה ודיקן הלימודים האקדמאיים
באוניברסיטה הפתוחה
יעקב טרנר, ראש עיריית באר שבע

פרופ' אורן יפתחאל, ראש המגמה לתכנון עירוני, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
ד"ר חזי יצחק, מדרשת שדה בוקר
אילן כהן, לשעבר מנכ"ל משרד ראש הממשלה; יזם
ד"ר אריק כרמון, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה
ד"ר יגיל לוי, האוניברסיטה הפתוחה
ח"כ יצחק לוי
עמרם מצנע, ראש המועצה המקומית ירוחם
פרופ' ברוך נבו, מנהל פרויקט צבא-חברה, המכון הישראלי לדמוקרטיה
מאיר סבג, משרד החינוך, מחוז דרום
ד"ר ארז צפדיה, המחלקה למינהל ומדיניות ציבורית, המכללה האקדמית ספיר
פרופ' נורית קליאוט, החוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה, אוניברסיטת חיפה
שמואל ריפמן, ראש המועצה האזורית רמת הנגב ויו"ר המינהלת לפיתוח הנגב
פרופ' ידידיה שטרן, עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה ואוניברסיטת בר-אילן

נתונים עיקריים

- במחוז הדרום שתי נפות: נפת אשקלון ונפת באר שבע. נפת באר שבע לבדה משתרעת על 58% משטחה של מדינת ישראל בגבולות הקו הירוק.
- צפיפות מגורים: בדרום – 72 נפש לקמ"ר; במרכז – 1,974 נפש לקמ"ר; בצפון – 269 נפש לקמ"ר.
- הערים והעיירות הגדולות (מעל אלף תושבים) בדרום: אופקים, אילת, אשדוד, אשקלון, באר שבע, ביצרון, דימונה, חורה, ירוחם, כסיפה, להבים, לקיה, מבועים, מדרשת בן גוריון, מיתר, מעגלים, מצפה רמון, מרכז שפירא, נהורה, ניצן ב', נתיבות, עומר, עזריקם, עין צורים, ערד, ערעה-בנגב, קריית גת, קריית מלאכי, רהט, שגב שלום, שדה עוזיהו, שדרות, שתולים, תל שבע, תפרח (על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2007).

סיכום הדיונים ביום העיון

כאשר דנים במעבר צה"ל (או גופים אזרחיים מוסדיים) לנגב, רצוי להבחין בין שיקולי המדינה/צה"ל לבין שיקולי הפרט.

1. שיקולי המדינה ושיקולי צה"ל בזכות המעבר של צה"ל לנגב

- א. הנגב הוא האזור הרצוף היחיד שמדינת ישראל יכולה להתרחב אליו.
 - ב. פיזור נכסים אסטרטגיים לאומיים – אנושיים (אוכלוסייה), כלכליים, חברתיים ותרבותיים – חיוני לקיומה ארוך הטווח של מדינת ישראל. ריכוז המדינה "בין חדרה לגדרה", כפי שקורה כיום, הוא מצב בעייתי ומסוכן.
 - ג. בנגב יש משאבים לאומיים לא מפותחים הממתינים לניצולם לטובת המדינה כולה: פוספטים, חקלאות מדברית, פוטנציאל תיירותי אדיר (ארכאולוגיה), אנרגיה חלופית. הנגב מציע, או יציע בעתיד, הזדמנויות עסקיות מצוינות.
 - ד. יש צורך דחוף לשפר תשתיות פיזיות של הבסיסים הצבאיים הגדולים במרכז הארץ (צריפין, תל השומר, גלילות ועוד), כיוון שחלקן הונחו עוד בזמן השלטון הבריטי. שיפור וחינוך התשתיות במקומן הנוכחי יהיה יקר מהקמת בסיסים חדשים.
 - ה. המעבר לנגב יוצר הזדמנות לצה"ל להקים מתקני אימונים משוכללים ולקבל שטחי אימונים חדשים, קרובים במידה הנכונה לבסיסים. חיל האוויר יכול לזכות במתקנים טובים יותר, ולטייסות אחדות שלו ייווצרו מרחבי אוויר רצויים.
- לאור שיקולים כבדי משקל אלה (ובלי לשכוח את הבעיות הנלוות – יפורטו בהמשך) התקבלו בגופים המוסמכים בעשור האחרון החלטות רלוונטיות כדלקמן:

2. הבסיס התכנוני והפורמלי של פיתוח הנגב ושל מעבר צה"ל לנגב

- א. החלטת ממשלה 4092 מאוגוסט 2005.
הנושא: תכנית לפיתוח הנגב והגליל.
באשר לפיתוח הנגב, הוקצו תקציבים לשנת 2006 עבור תשתיות תחבורה, בניית כיתות, שיפור החינוך, מו"פ תעשייתי, מדע, קידום תעסוקה במגזר הبدوוי, משיכת משקיעים, פיתוח תשתיות תיירותיות, התיישבות, הגברת ביטחון הפנים.
באופן ספציפי יוקצה סכום של 250 מיליון ש"ח לטובת העברת בסיסי צה"ל לנגב.
- ב. החלטת ממשלה 4415 מנובמבר 2005.
הנושא: תכנית לאומית אסטרטגית לפיתוח הנגב.
התכנית האסטרטגית מכוונת להשיג ארבעה יעדים מרכזיים:
 - הגדלת האוכלוסייה: מ-535,000 נפש ל-900,000 נפש עד שנת 2015.
 - הגדלת מספר המועסקים: מ-164,000 ל-700,000 עובדים עד שנת 2015.

- צמצום הפער בהכנסה הממוצעת לנפש בין הדרום לבין הממוצע הארצי עד שנת 2015.
- העלאת שיעור הסטודנטים בנגב במגזר היהודי ובמגזר הבדווי עד לממוצע הארצי עד שנת 2015.
- ג. החלטת ועדת השרים לפיתוח הנגב והגליל מחודש מרס 2005 (מס' נג 4).
הנושא: פיתוח מסילות ברזל בנגב ובגליל.
הדגש בהחלטה הוא על חיבור עיר הבה"דים בצומת הנגב ובסיס חיל האוויר נבטים לרשת מסילות הברזל הארצית.
- ד. החלטת ועדת שני לפיתוח הנגב והגליל מחודש מרס 2007 (מס' נג 10).
הנושא: סבסוד עלויות שכר דירה לאנשי צבא קבע בעקבות מעבר בסיס חיל האוויר נבטים לנגב והקצאת מגורים לבנייה עצמאית.
- ה. החלטת ממשלה 4548 מדצמבר 2005 (מס' נג 22).
נושא: הקמת פארק המדע בקמפוס "מדערום" בבאר שבע.
- ו. הודעה לעיתונות מטעם משרד ראש הממשלה ממרס 2007.
הנושא: הקמת עיר הבה"דים בצומת הנגב.
- ז. תמ"א 35 – תמונת מצב.
סיכום יום העיון בעניין תכנית המתאר המשולבת הארצית עד לשנת 2020 (מחודש נובמבר 1998).
- ח. תכנית מתאר מחוזית 4/14/23 בדגש על מטרופולין באר שבע.
- ט. תמ"א 3; תמ"א 5.
- י. תכנית אסטרטגית 2015 של "דרומה".

נראה שמעבר צה"ל לנגב ופיתוח הנגב בכללותו מעוגנים היטב בהחלטות ממשלה ובסיכומים תכנוניים ראויים. עם זאת ראוי לשים לב שהחלטות הממשלה לא פירטו את הסכומים הספציפיים שיוטלו על כל משרד ממשלתי בשנים הקרובות. לפיכך המאבק התקציבי עבר למישור המשרדי, והוא נתון למשאים ומתנים רבים.

3. מה נעשה עד היום בכל מה שקשור למעבר צה"ל לנגב, ומה עתיד להיעשות בקרוב?

- א. העברת פעילויות צבאיות ובסיס צה"ל לנגב שבוצעה כבר לפני שנים רבות לאו דווקא בהקשר של המהלך הנוכחי:
 - התמקמות בה"ד 12 (בסיס הדרכה לחיילות) במצפה רמון.
 - התמקמות בה"ד 1 (קורסי הקצינים) במצפה רמון.
 - העברת מחנות חטיבתיים של חיל השריון למקומות שונים בנגב; התמקמות בסיס ההדרכה הראשי של חיל השריון בשיזפון.

- התמקמות בסיס חיל הים באילת.

- בית הספר לחיל הרגלים.

- בית הספר להנדסה.

- בית הספר לתותחנים.

ב. בשלבי ביצוע בשנים 2005-2009 :

- הרחבת בסיס חיל אוויר נבטים : קליטת גורמים הקשורים להדרכה והכשרה ; למרכז אימון ושיתוף פעולה ; לטייסת תובלה ; לטייסת מסוקים.

- הקמת עיר הבה"דים בצומת הנגב : ה"עיר" תרכז בנגב את מרבית בסיסי ההדרכה של צה"ל שממוקמים כיום בעיקר במרכז הארץ.

במהלך 2008 הושלמו תכניות, הושגה הסכמה בסוגיות אקולוגיות, והוחל בעבודות העפר במקום.

ג. שלבי תכנון שיש להם תאריכי יעד לא מחייבים לשנים 2010-2015 :

- ריכוז מחלקות האגף לתקשוב בסמוך לבאר שבע.

- בניית קריית המודיעין בסמוך לצומת שוקת.

- פרויקט צפון נבטים ; העברת יחידות קרקעיות נוספות של חיל האוויר לנגב.

לסיכום סעיף זה : צה"ל החל במעבר לנגב כבר לפני שנים ורשם הישגים לא מבוטלים. בשנים הקרובות מדובר למעשה בחמישה פרויקטים גדולים (לעיל), מתוכם אחד הושלם כמעט לגמרי.

בסך הכול עתידים לעבור לנגב כעשרים אלף נפש (אנשי קבע, חיילי שירות סדיר, בני משפחות) במהלך השנים 2010-2015. מספר זה אינו גדול ביחס לגידול המיוחל הכללי באוכלוסיית הנגב בשנים 2008-2015, אבל לדעת המומחים – בהיות העוברים לנגב מטעם הצבא תוספת קבועה, צפויה ואיכותית – הגידול יהיה בבחינת מסה קריטית לטובת המהלך הלאומי כולו.

4. פרויקטים אזוריים של פיתוח תשתיות פיזיות, חינוכיות ותעסוקתיות הנדרשות למעבר צה"ל לנגב ולפיתוחו הכולל של הנגב

מחנות צה"ל בנגב – הקיימים והחדשים – אינם יכולים לתפקד במנותק מההקשר הגאוגרפי שהם יהיו נתונים בו. מחנה צבאי גדול ומפותח לא יוכל לתפקד כראוי אם לא יוביל אליו (או בסמוך אליו) כביש ראוי ו/או מסילת רכבת.

על פי ועדת המומחים יש למלא בשנים הקרובות את המשימות שלהלן :

א. סלילת כבישים חדשים (טרם נקבע).

ב. הארכה או הרחבה של כבישים קיימים :

- הארכת כביש 6 מקריית גת למאחז וממאחז לצומת שוקת.
- סלילת שלוחה של כביש 31 לצומת שוקת ושלוחה לתוך העיר באר שבע; כל אחת מהשלוחות משודרגת לרוחב של שני מסלולים (ארבעה נתיבים).
- הרחבת כביש 40 (לעיר הבה"דים) – שדרוג לשני מסלולים וארבעה נתיבים.
- ג. הארכת מסילות רכבת וסלילת מסילות חדשות; הקמת תחנות רכבת.
 - סלילת קו רכבת מבאר שבע לערד.
 - הקמת תחנות רכבת ליד בסיסים רלוונטיים.
 - סלילת מסילות לצומת הנגב והקמת תחנה שם.
- ד. הקמת פארקים תעשייתיים:
 - הרחבת אזור התעשייה בערד.
 - הקמת פארק מסחרי על דרך חורה-אל סייד.
 - הקמת פארק תעשיות משותף בלהבים.
 - הקמת פארק טכנולוגיה עילית בצמוד לאוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
 - הרחבת פארק תעשיות עומר.
- ה. שיפור תשתיות התקשורת בדרום ובנגב (טרם נקבע).
- ו. שילוב המרחב המתוכנן עם תעלת הימים שעתידה להיכרות בין מפרץ אילת לים המלח (בחזון שמעון פרס וביזמות של יצחק תשובה).
- ז. יש לשפר ולהרחיב את מערכות החינוך בנגב, החל בגני הילדים, עבור בבתי הספר היסודיים והתיכוניים וכלה באוניברסיטאות ובמכללות. לנוכח אופיין של יחידות צה"ל המתוכננות לעבור לנגב, יש לקדם במיוחד חינוך טכנולוגי-הנדסי.
- ח. יש לפתח מקומות תעסוקה חדשים על מנת להקל על קליטת אוכלוסייה חדשה בנגב.

5. קשיים אפשריים בביצוע המעבר של מחנות צה"ל לנגב

- צה"ל נוטל סיכון גדול במעבר לנגב. הסיכון הוא שמא בעקבות המהלך המתוכנן יפרשו מהצבא טובי החיילים והמשרתים בחיל האוויר, במודיעין וכד'. אין איש המעלה על דעתו שמעבר צה"ל לנגב יתנהל בצורה חלקה וללא קשיים, וראוי לצפות קשיים אלו מראש. מדובר בשני סוגי קשיים: האחד, ספציפי לאנשי הצבא; והשני, כללי יותר ונוגע לקושי מהותי בפיתוח הנגב.
- א. דיור ברמה נאותה בשוק החופשי בנגב אינו זול במיוחד – לא בשכירות, לא ברכישה ולא בבנייה עצמית (פרט לאזור עוטף עזה או בשכונות מסוימות בבאר שבע).
- ב. התעסוקה האזרחית הקיימת כיום בנגב מוגבלת בסוגיה ובכמותה. בני זוגם של אנשי צבא הקבע וילדיהם יתקשו למצוא מקום עבודה הולם.

- ג. אנשי צבא קבע המועמדים לעקור ממרכז הארץ צריכים, לצורך זה, להתרחק מידידים ומקרובי משפחה שנשארים לגור במרכז.
- ד. שירותי הרפואה בנגב יצטרכו לעבור שדרוג.
- ה. כדי לקדם ולפתח את הנגב – גם בסיוע גדול מאוד של צה"ל – יש צורך במנהיגות מקומית בעלת שיעור קומה. לא בכל הרשויות המקומיות מתקיים תנאי זה.
- ו. הקריאה של הממשלה והרמטכ"ל לעבור לנגב – כאשר היא מופנית לאוכלוסייה אזרחית וגם כאשר היא מופנית לחיילים ולבני משפחותיהם – עומדת בסתירה מהותית לנטייה הלאומית שנרשמה בעשור האחרון – התרכזות בגוש דן.
- ז. יש סכנה להתעוררות קונפליקטים בין המתיישבים החדשים, שלפחות חלקם יגיעו על סמך הבטחות לתמריצים, לבין התושבים הוותיקים, אשר להם אין מתוכננים תמריצים. גם מסיבה זו יש לשתף את תושבי הנגב הוותיקים במהלכי הפיתוח.

6. מניעי פרט: שיקולים של קצין מתלבט

על סמך ניסיונם של צבאות אחרים וגופים אזרחיים במדינות אחרות בהענקת מקום מגורים אפשר לגבש רשימת שיקולים המשפיעים על הפרט כאשר הוא שוקל, בדרך כלל ביחד עם בני משפחתו, אם להיענות לדרישת צה"ל לעבור למקום מגורים חדש או לסרב לדרישה זו. מומלץ שהממונים על המעבר יעיינו ברצינות בסעיפים שלהלן ויבדקו את האפשרויות להעצמת כל שיקול חיובי ולהמעטה בעצמתו של כל שיקול שלילי. ההנחה היא שהפרט המתלבט מקיים מערכת בדיקה והכרעה רציונלית. השיקולים שלהלן אינם מוצגים לפי סדר חשיבות כלשהו.

א. סיבות ממריצות צבאיות:

- קידום בקריירה הצבאית – עלייה בדרגה.
- קידום בקריירה הצבאית – תפקיד מעניין שיש לו אופק לקידום.

ב. סיבות ממריצות כלכליות:

- הטבות שכר.
- סובסידיה לדירור.
- יוקר מחיה נמוך יותר בנגב במרבית סוגי הצריכה.
- הקלות מס לתושבי הנגב (מס הכנסה, ארנונה).

ג. סיבות משפחתיות וחברתיות:

- רמת חינוך גבוהה לילדים.
- אפשרות תעסוקה לבן/בת הזוג.
- אפשרויות לרכישת השכלה גבוהה לבן/בת הזוג.
- חיי תרבות.

- חיי קהילה.
 - המשך עבודה במסגרת חברתית תומכת בשל העתקת יחידות שלמות.
 - ד. סיבות אידאולוגיות, ציוניות וחלוציות.
 - ה. סיבות אקולוגיות, איכות חיים גבוהה:
 - אוויר נקי במרבית שטחי הנגב.
 - צפיפות אוכלוסין נמוכה.
 - נגישות לשמורות טבע ואזורי טיולים.
- מובן שהיעדר תמריץ (למשל – אם למעבר לא נלווית שום הטבת שכר או שאין תעסוקה הולמת לבן/בת הזוג) הופך להיות תמריץ שלילי.
- רשימת השיקולים לעיל מתאימה ברובה גם להעתקת מקום מגורים של אזרחים. בסופו של דבר המבחן האמתי של השתקעות המשפחות בנגב הוא ארוך טווח באופיו ותלוי במידה רבה בבני/בנות הזוג ובילדים.

7. מגורי אנשי הצבא העוברים לשרת בנגב

צה"ל החליט שלא לחייב בפקודה את קציניו ונגדיו להעביר את משפחותיהם לנגב. אנשי צבא שיוצע להם לעבור לנגב יצטרכו לבחור בין כמה אפשרויות. לבחירותיהם יהיו השלכות אישיות וגם השלכות כלליות.

- א. בחירה ראשונה – רכישת דירה/בית או מגורים בשכירות חודשית:

איש צבא הרואה במעבר לנגב עניין זמני והפיך עשוי להעדיף הסדר של שכירות חודשית. מבחינת טובתו של פרויקט פיתוח הנגב, דווקא מסיבה זו – עומק המחויבות הפסיכולוגית – עדיף שאנשי הצבא ירכשו דירות או בתים או יקימו בית על המגרש שתספק להם המדינה, אם לא מיד אזי לפחות לאחר שנה-שנתיים של שכירות.
- ב. בחירה שנייה – יוממות או דיור בנגב בקרבת הבסיס:

יוממות פירושה נסיעה הלך ושוב, יום-יום, מן הבית במרכז הארץ אל המחנה הצבאי החדש בנגב. הנסיעה יכולה להיעשות ברכב צבאי, ברכב פרטי או בתחבורה הציבורית. שיקולים משפחתיים ואחרים עשויים לדחוק באיש הצבא להישאר לגור במרכז ולקיים שגרת חיים של יוממות.

מבחינה לאומית עבודה של איש צבא בתוך מחנה צבאי בדרום מתוך שגרה של נסיעה יום-יומית ל"עיר השינה" שלו במרכז הארץ או אפילו בצפונה מקטינה את התרומה הרצויה שלו לחיזוק המרקם החברתי בנגב, בעיקר משום שמשפחתו בצפון אינה חיה בדרום הארץ. נוסף על כך, עלות הסעתו לצבא גבוהה יותר כאשר הוא גר במרחק רב יותר מהמחנה הצבאי.
- ג. בחירה שלישית – מגורים בתוך הבסיס הצבאי לעומת מגורים ביישוב באזור הנגב:

בבסיסי חיל האוויר מתקיימת מסורת ארוכת שנים של מגורי הטייסים ומשפחותיהם בתוך הבסיס. ההנמקה המקצועית לכך היא הצורך בהזנקה מהירה. כאשר דנים על

בסיסי הדרכה חדשים בנגב עולה השאלה אם יוקמו בתוכם שכונות מגורים למשפחות אנשי הקבע. מבחינה לאומית ברור שלהתערות של משפחות אנשי הקבע ביישובים אזרחיים קיימים בנגב יש עדיפות גבוהה. זו בעצם המהות של פיתוח הנגב, שבו צה"ל משמש כמנוף.

שלא כמו שתי אפשרויות הבחירה הקודמות – שבהן הבורחים הם איש הצבא ומשפחתו – כאן מדובר בבחירה הנתונה בידי משרד הביטחון.

ד. באופן כללי מותר וצריך לראות בשיפור הדיור האישי-משפחתי במעבר לנגב תמריץ לגיטימי לטובת השינוי שהפרט עושה בחייו. ואכן, יש לוודא שיורגש שיפור בחייהם של איש הצבא ובני משפחתו בעקבות העתקת מקום המגורים.

ה. ייתכן שהקצינים והנגדים העוברים לנגב יבחרו לעבור ליישובים מבוססים כמו עומר, מיתר או להבים.

אין אפשרות למנוע מאנשים לבחור כך, אם כי זכותה של המדינה לתעדף את מקומות המגורים בנגב על פי שיקולים לאומיים ולבטא תעדוף זה באמצעות תמריצים דיפרנציאליים.

ו. יש להביא בחשבון מצב של קיפאון זמני בתחום הדיור שינבע מבעיית הביצה והתרנגולת. מצד אחד, קשה להאשים קצין או נגד בעיכוב ההחלטה שלו ושל משפחתו לעבור לנגב עד שיהיה בטוח כי אמנם ביישוב היעד שלו מתקיים הליך פיתוח ממשי. מצד שני, קשה להאשים ראש רשות מקומית דרומית או יזם דרומי המעכב הליכי פיתוח תשתיות ובנייה עד שיראה כי אמנם יהיה בכך רווח. נכון להיום יש עודף דירות פנויות בעיירות הפיתוח בנגב, ויש מחסור חמור בהיצע בתים ביישובים כפריים לשכירות או לרכישה.

ז. בסופו של דבר גם בנושא זה של העתקת המגורים לנגב הדוגמה האישית שיתן מפקד של כל יחידה ויחידה חשובה מאוד.

8. איכות הסביבה

מעבר צה"ל לנגב מעורר חששות אקולוגיים משני סוגים: הראשון, השפעת מחנות הצבא, שטחי האש ומתקני האימונים שיוקמו בנגב על החי, הצומח, הנוף המדברי, העתיקות ומסלולי הטיולים כפי שהם קיימים כיום, טרם השינוי.

השני, ברמת חובב פועל אתר לפינוי פסולת המשרת את מדינת ישראל כולה. על פי הגדרה כמעט, המתקן ברמת חובב הוא מזהם קרקע ומזהם אוויר. עיר הבה"דים מתוכננת לקום בסמיכות גאוגרפית אליו. נכון לכתובת שורות אלו הושגו הסכמים בין משרד הביטחון, המשרד להגנת הסביבה והארגונים הירוקים שאמורים להקטין את הנזקים ההדדיים. האמצעים החשובים ביותר לקיום ההסכמים הם שקיפות מלאה של הליכי הבינוי, וכן הקמה של מערך ניטור משוכלל שיתפרש ברחבי הנגב. הניטור צריך לכלול איתור חלקיקים מכל הסוגים המזיקים.

עצם ההגעה של אוכלוסייה חזקה – צבאית ואזרחית – לנגב תיצור מנוף ציבורי לשימור הנגב "ירוק" ככל האפשר.

9. המגזר הבדווי

בשנת 2005 גרו בנגב כ-150,000 בדוויים – בין רבע לשליש מכלל התושבים בנגב. אמנם התכניות לפיתוח הנגב יזרימו אליו אוכלוסייה יהודית ועקב כך ישתנה התמהיל האתני באזור, אבל בד בבד ימשיך שיעור הפריזון הגבוה של הבדוויים לקיים מיעוט בדווי גדול ביותר בנגב.

המגזר הבדווי נחות בכל פרמטר חברתי-כלכלי, הן בהשוואה למגזר היהודי הן בהשוואה למגזר הערבי הלא בדווי. כמחצית מהאוכלוסייה הבדווית בנגב מתגוררת ביישובי קבע: רהט, כסייפה, ערערה-בנגב, שגב שלום, תל שבע, חורה, לקייה. שאר הבדוויים חיים בתפוזות בכל רחבי הנגב ומתגוררים בפחונים ובאוהלים.

הבעיות המרכזיות של הבדוויים הן אבטלה, סמים, עבריינות, עוני, השכלה נמוכה, מבנים לא ראויים במערכת החינוך, פלישה לקרקעות מדינה והקמת מבני מגורים ללא רישיון הולם. בציון הבעיות הללו אין משום הטלת אשמה בבדוויים.

ממצאי מבקר המדינה על הבדוויים (2001-2007):

- יישובי קבע הבדוויים בנגב זוכים לרמת פיתוח מזערית.
- אין בנמצא מדיניות כוללת ותכנית רב-שנתית למגזר הבדווי.
- חסרה הגדרה ברורה של כפיפויות, תפקידים וסמכויות של המנהלה לקידום הבדוויים בנגב.
- הניסיון ליישב את הפזורה הבדווית ביישובי קבע בנגב זכה להצלחה חלקית בלבד.
- יש להשלים את הסדרי הקרקעות וליישב את תביעות הבעלות של הבדוויים על שטחים בנגב.
- תופעת הבנייה הבלתי חוקית של הבדוויים בנגב הולכת ומתרחבת.

למצב ביש זה יש כמה סיבות, ובכללן השקעות לא מספיקות מצד המדינה, חולשת המנהיגות המקומית ופיצול רב על בסיס חמולתי או אחר. הנגב יתקשה לעבור תנופת פיתוח בעקבות מעבר מחנות צה"ל אליו בלא שיימצא פיתרון לבעיות של המגזר הבדווי. להלן כמה מן הפתרונות שהוצעו:

- הקמת יישובי קבע עירוניים נוספים לצורך כינוס כל הפזורה הבדווית בתוכם. יישובי קבע הללו יתוכננו על פי צורכי הבדוויים ואורח חייהם.
- פיצוי כספי לבדוויים שיפוננו מהשטחים שייבנו עליהם מחנות צה"ל בסכום שיקל עליהם את המעבר המתוכנן.

10. פינוי בסיסי צה"ל ממרכז הארץ

א. בסיסי צה"ל הגדולים העתידיים לעבור ממרכז הארץ לנגב הם גלילות, צריפין ותל השומר. כמו כן יפוננו עשרות מחנות קטנים יותר. מובן מאליה שמדובר במהלך מדורג שיוצא לפועל בתקופת זמן ארוכה ובלוח זמנים שטרם נקבע סופית.

ב. מבחינת צה"ל פינוי הבסיסים במרכז הארץ הוא מהלך נחוץ, משום שהתשתית הפיזית שלהם רעועה ועלויות שיקומה עצומות. אפילו המשך קיומה בסטנדרט מינימלי הוא יקר ביותר.

מבחינה אזרחית, הקרקע שצה"ל יפנה נחוצה מאוד למגוון מטרות. לכך יש להוסיף את הגישה הרווחת במרבית המדינות בעולם שמסיבות ביטחוניות ראוי להרחיק מחנות צבא ומתקני אימונים מאזורי מגורים של אזרחים.

שיקולים פיננסיים הקשורים לפינוי בסיסי צה"ל ממרכז הארץ:

א. פינוי הבסיסים יאפשר שיווק ומכירה של חלק מהקרקעות. ההכנסות מהמכירה יממנו, מימון חלקי, את העלויות של מעבר צה"ל לנגב. יש להדגיש כי בגוש דן לא נותרו כמעט רזרבות קרקעיות אחרות.

ב. ברור לכל הנוגעים בדבר כי אין למכור ליזמים פרטיים המעוניינים לבנות שכונות מגורים, משרדים ושטחי מסחר את כל הקרקעות שעליהן מוצבים היום הבסיסים. סיבה אחת להתנגד להתפתחות כזו היא שיש בכך מהלך של ריכוז אוכלוסייה נוסף בגוש דן, ומהלך כזה עומד בסתירה למטרה הבסיסית של הפרויקט. סיבה אחרת קשורה למכלול נימוקים אקולוגיים שלא כאן המקום לפרטם. לפחות חלק מן השטחים שיתפנו חייבים להפוך לאתרים "ירוקים".

11. תכנון, תיאום והסברה

כל הגורמים הרלוונטיים – צה"ל, משרד הביטחון, משרד ראש הממשלה, משרד האוצר ורשויות התכנון – מסכימים ביניהם באשר לנחיצות הפרויקט הענק של פיתוח הנגב ובאשר לשלבים העיקריים שפרויקט זה צריך להתנהל על פיהם. הבעיות היחידות שמפריעות, מעכבות, חוסמות או מאיימות על מעבר בסיסי צה"ל לנגב ועל מהלכי הפיתוח הכלליים שהממשלה החליטה עליהם הן בעיות של תכנון ותיאום.

המכשולים העיקריים המסתמנים עד כה:

א. עדיין לא נקבע סל משפחתי מקיף של תמריצים למשפחות של קציני ונגדי קבע העוברות לנגב.

ב. צה"ל עדיין לא השלים את שלב המחקר המוקדם שאמור, בין היתר, לברר את השאלה אם וכיצד ישמור הצבא בקרב שורותיו את הקצונה המצטיינת של יחידות הטכנולוגיה והמודיעין, וכיצד תימנע פרישה המונית לפני המעבר.

ג. התיאום בין לוחות הזמנים של הרשויות המקומיות לבין לוח הזמנים (הגמיש) של צה"ל במעבר לנגב הוא תיאום בעייתי במה שקשור להיערכות להקמה של השכונות החדשות.

ד. נדרש תיאום מהודק בהרבה בין סיום התכנון, התקצוב והביצוע בכל הנוגע לתשתיות פיזיות.

- ה. אין טעם להעביר את משפחות הקצינים והנגדים לנגב בטרם שודרגו איכות ומספר מקומות העבודה שיוצעו לבני/בנות הזוג שלהם.
- ו. נדרש שיתוף פעולה מהודק בהרבה בין צה"ל לבין ראשי הרשויות המקומיות, נציגי הציבור בנגב, הנהלת האוניברסיטה בבאר שבע והנהלות המכללות בנגב.
- ז. טרם נקבעו המנגנון והאחראים לפינוי בסיסי צה"ל מגוש דן, לתכנון ייעודי הקרקע שם ולמכירת הקרקעות שיתפנו.
- ח. יש להגיע להסכמה בין משרד הביטחון, משרד הפנים, משרד האוצר והרשויות המקומיות באשר להפחתת ארנונה ומסים אחרים, הן לבסיסי צה"ל הן לפרטים שישרתו/יעבדו בהם.
- ט. עדיין לא החל השלב של שדרוג התשתיות בנגב: תקשוב (כולל סיבים אופטיים), מים, חשמל, ביוב, טיהור שפכים, הקמת מערכות ניטור.
- י. צה"ל טרם ניסח את דרישותיו הספציפיות והמנומקות לסעיפים שפורטו לעיל.
- יא. התקציבים שהובטחו אינם מגיעים ל"שטח", כלומר הם עדיין לא הוזרמו לנגב.
- יב. טרם הוחל בתהליכי חקיקה חיוניים. לדוגמה, הגורמים הנוגעים בדבר מסכימים ביניהם שבכל המכרזים שיפרסם משרד הביטחון למיקור חוץ של שירותים למחנות צה"ל (הסעדה, הסעות, ניקיון, בינוי, תחזוקה וכד') יש לנקוט מדיניות של העדפה מתקנת כלפי ספקים/קבלנים הגרים ועובדים בנגב. אבל כדי לעשות זאת חייבים להקדים ולחוקק בכנסת חקיקה מתאימה.
- יג. מוסכם שיש ללוות את הפרויקט הענקי של פיתוח הנגב במסע הסברתי. מדובר בהשקעה תקציבית ניכרת, למשך שנים אחדות.

12. הצעדים התכנוניים והארגוניים הנדרשים

- א. יש לבנות תקציב רב-שנתי שיעמוד לרשות הפרויקט ללא תלות ברציפות השלטונית.
- ב. יש להקים במשרד ראש הממשלה מינהלת ייעודית. בראש המינהלת יעמוד אדם מנוסה שיקבל סמכויות ראויות.
- ג. המינהלת תפעל בכפיפות לוועדת מנכ"לים בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה.
- ד. המינהלת תקים מנגנונים של קישור ותיאום בין אנשי הקבע ובין גופים ציבוריים אזרחיים בנגב, בכללם הרשויות המקומיות וארגונים ירוקים.

הערכת עלות כוללת: כ-15-25 מיליארד ש"ח לתקופה של כעשר שנים. מתוך סכום זה אישרה הממשלה נכון לינואר 2009 סכום של 17 מיליארד ש"ח.

מספר האנשים שיועברו לנגב במסגרת העתקת בסיסי צה"ל לנגב: כ-20,000 איש – חיילים בקבע ובסדיר, נגדים, קצינים ובני משפחותיהם.